

TURGUT UYAR: SANAT HAYATI VE ESERLERİ*

Zübeyde Şenderin**

Özet

İkinci Yeni şiiri, Cumhuriyet sonrası şiir tarihimizin kilometre taşlarından biridir. Bu akım, 1950 sonrasında ortaya çıkmış; şiirimizi, biçim, dil ve içerik bağlamında köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Turgut Uyar, İkinci Yeni şiirinin önde gelen isimlerinden biridir. Diğer İkinci Yeni şairleri gibi kentli bireyin kişisel trajedisini anlatmaya odaklanmış, bu tema etrafında çok özgün şiirsel denemeler gerçekleştirmiştir. Şair, bu denemeler aracılığıyla şiiri geleneksel anlatım kalıplarından kurtararak yeni anlatım olanaklarına kavuşmasını sağlamıştır. Bu nedenle özellikle son yıllarda Turgut Uyar şiiri araştırmacı ve okurun ilgi odağı durumundadır. Nitekim şiiri, içerdiği zengin malzeme nedeniyle çok farklı unsurlara odaklanarak defalarca irdelenebilecek çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

Bu makalede, Turgut Uyar'ın sanat hayatı, eserlerindeki biçim, dil ve içerik bağlamındaki değişimlere odaklanarak anlatılmaktadır. Aynı zamanda şairin eserlerinde gözlemlenen değişme ve gelişmelerde, yaşamöyküsünün yanısıra siyasal ve toplumsal ortamın etkisi de tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şiir, Şair, Eser, Toplum.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Edebiyatı) Anabilim Dalında 2003 yılında savunulmuş olan, "Turgut Uyar'ın Hayatı, Sanatı Şiirleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinin, "Sanat Hayatı" (s.24-41) alt başlığı ile kaleme alınan bölümünün değişiklikler içeren bir versiyonudur.

** Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi, zubeydesen@gmail.com

Giriş

İkinci Yeni şiiri, Türk şiir tarihindeki en özgün ve etkileyici sayfalardan biridir. Ellili yıllarda yeşeren bu şiir anlayışına mensup olduğu kabul edilen şairlerin metinleri değerlendirildiğinde, dil ve içerik bağlamında birtakım ortak paydalar tespit etmek mümkündür. Fakat bu ortak paydalar bir tarafa bırakılacak olursa, İkinci Yeni şiirinin tam ve kapsayıcı bir tanımını yapmanın, sınırlarını çizmenin pek de mümkün olmadığı açıktır. Çünkü İkinci Yeni şiiri plânlı bir şekilde bir araya gelmiş şairlerin oluşturduğu bir topluluk değildir. (Altan, 2005: 25). Aynı dönemde, aynı toplumsal değişimlerden etkilenmiş, birbirinden bağımsız şairlerin “aynı kentli bireyi” anlatma çabası bu şiiri yaratmıştır. (Altan, 2005: 195) Turgut Uyar ise, Cemal Süreya ve Edip Cansever ile birlikte, İkinci Yeni denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biridir. Cumhuriyet sonrası şiir tarihimizin dönüm noktalarından birini işaret eden bu akım içinde, Cansever ve Süreya ile birlikte adı anılan pek çok isim arasında, en özgün ve yetkin isimlerden biri olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Zor, bir başka ifadeyle kolay intibak edilemeyen ve kendi özel okurunu arayan şairlerden biri olmakla birlikte yıllar içinde şiirinin zenginliği, derinliği, yaratıcılığı, araştırmacılar ve şiir okurları arasında daha çok anlaşılmıştır.¹

Turgut Uyar, 4 Ağustos 1927 tarihinde Ankara’da (*Dost*, 1965), Fatma Hanım ile Hayri Bey’in altı çocuğundan beşincisi olarak dünyaya gelmiştir. Babası orduda harita binbaşısı olarak görev yapmıştır. Annesi ise ev hanımıdır.

Turgut Uyar, ilköğrenimini babasının görevi nedeniyle değişik şehirlerde sürdürmüş, ortaöğrenimine maddi nedenlerden dolayı yatılı askerî okulda devam etmek zorunda kalmıştır. Ortaokulun ardından Bursa Askerî Işıklar Lisesi’ne kaydolmuş, bu okuldan 1946 yılında mezun olmuştur. Yüksek öğrenimini de yine askerî memur yetiştiren Askerî Memurlar Okulu’nda (1947) tamamlamıştır. Henüz Askerî Memurlar Okulu’nda öğrenciyken Yezdan Şener ile evlenmiştir (1947). Bu evlilikten, Semiramis, Tunga ve Şeyda adlı üç çocuğu olmuştur.

Memuriyet hayatı Posof (Kars) ve Terme (Samsun)’de tamamladığı taşra hizmetinin ardından Ankara’da devam etmiştir. (1954). Personel subayı olarak sürdürdüğü askerî memurluk hizmetinden kendi isteğiyle ayrılmış, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Sanayi Ankara Şubesi’nde çalışmaya başlamıştır. (1958) Buradaki görevinden de 1967 yılında emekliye ayrılmıştır. Emekliliğin ardından İstanbul’a yerleşmiş, ölümüne değin burada yaşamını sürdürmüştür. Emekliliğin ardından kendisi de bir edebiyatçı olan Tomris Uyar’la evlenmiş, bu evlilikten de Hayri Turgut isimli oğlu dünyaya gelmiştir. Şair, geçirdiği rahatsızlık sonucu elli sekiz yaşındayken hayata veda etmiştir. (1985).

SANAT HAYATI

I. İLK DENEMELER VE YAYINLARI

Turgut Uyar'ın şiire olan ilgisi kendi ifadesine göre çocukluk yıllarında başlamıştır. İlk şiir denemesini de o yıllarda yazmıştır:

“Güzeldir sevgilim her dakika her an

Güzeldir sözleri kaşı gözleri

Geçtiği her karış sönük topraktan

O anda fışkırır neşe özleri” (Uyar, 1979)

Çocukça bir samimiyetin parladığı bu dizelerde, dili kullanmadaki kabiliyet hemen göze çarpmaktadır. *Dost* dergisinde yayımlanan bir söyleşide “Şiir ile ilk ilgilerin nereye uzanıyor?” şeklindeki bir soruya, ilk ilgilerinin on dört on beş yaşlarında başladığından, ortaokul yıllarında bir arkadaşıyla şiirler yazdığından ve bu ilk denemelerini bir defterde topladığından söz etmiştir. O yıllarda şiire, edebiyata olan bu tutkusunu açığa çıkarma yönünde hiçbir faaliyetinin olmadığını, müsâmerelerde şiir okuma ya da edebiyat derslerinde başarısıyla öne çıkma gibi özelliği de bulunmadığını, üstelik şiirlerini, “gizli, hem de ne kadar gizli olursa o kadar gizli” yazdığını söyler. (*Dost*, 1965)

Şiire olan bu ilgisi, bütün öğrenim hayatı boyunca yoğun bir biçimde devam eder. Hatta bu dönemlerde ilerleyen yaşlarında tamamen ilgisini keseceği roman türüne bir istikbâl umacak kadar merakı vardır Turgut Uyar'ın:

*“Daha ilkokulda vezin ve kafiye den haberim olmadığı çağlarda manzumeler yazardım. Sonra ortaokul ve lise devresinde boyuna yazdım. Günde üç beş şiir, haftada on beş, günde bir roman yazıyordum. Ama ne şiirler, ama ne romanlar. Bazen bir romanı bitirmeden sıkılır, öbürüne başlardım. Sonra ikisini birden yazardım. Bu yüzden o güzelim romanların çoğu yarım kaldı. Roman yazarken sıkılırdım. Şiire daha başka bir tutkunluğum, sâdıklığı, saygım vardı. Bereket versin o devirlerde şimdi hayırla yad ettiğim arkadaş bana Alain Fournier'nin o güzelim *Adsız Köşk*'ünü verdi. Sonra bir *Dostoyevski* okudum da gücüm kesildi. İsteğim kalmadı roman yazmakta. Bu suretle bugünün Türk romancıları da benim rekabetimden kurtulmuş oldular. Dua etsinler *Adsız Köşk*'e, *Netoçka Nezvanova*'ya, *Eugenie Grandet*'ye.”* (Varlık, 1952)

Şiire olan tutkunluğu ise henüz taklit aşamasındadır.

*“Liseyi bitireceğim yıl, Hayyam, Nedim, Yahya Kemal, Teyfik Fikret, Hâmit ve Haşim beni kısıvrak tutmuşlardı. Taklit ettiğimi bile bile onlara özenerek, bildiğim ve becerdiğim kadar terkipli filan gazeller mazeller yazardım. Hatta *Makber*'e *Mezar* adıyla bir nazire bile yazmıştım.”* (Varlık, 1952)

Fakat tamamen eski tarz şiirleri bütün yönleriyle taklitten ibaret olan bu şiirleri kendisi dahi beğenmemekte, ilgisini çabucak kaybetmektedir. İlerleyen yıllarda yeni bir şiir tarzıyla karşılaşır ve şiire olan ilgisi tekrar başlar. “Sonra günümüzün şairlerini okudum da sevindim. Oh dünya varmış dedim. Yıl 1946 idi.” (*Varlık*, 1952)

Çocukluk yıllarında yazdığı roman ve şiir denemelerinin ardından Uyar’ın sanat hayatındaki ilk profesyonel adım, “*Yâd*” adlı ilk şiirinin yayımlanmasıyla olmuştur. (*Yedigün*, 1947) Beş bentten oluşan, dili ve söyleyişiyle halk şiiri özellikleri gösteren bu şiirin yayımını fazla umursamadığını söyler: “Çok önemsemedim, heyecanlanmadım. O derginin şiir beğenisinin üst düzeyde olmadığı duygusu vardı içimde. Bir inat sorunuydu benimki. Sonraları, küçücük *Kaynak* dergisi ile inatlaşmaya başladım. Bir yıl sürdü. Başardım.” (Uyar, 1979)

Bir sonraki adımı, *Kaynak* (1948-1956) dergisi ile atar. *Kaynak* dergisinin 1948 yılında açmış olduğu şiir yarışmasında “*Arz-ı Hal*” şiiri ile ikincilik alır.ⁱⁱ Memuriyet hayatına yeni atıldığı Posof yıllarında aldığı bu ödül derinden etkilemiştir Turgut Uyar’ı:

“*Sahiden bende büyük etkisi oldu. Şiirimi gönderdiğimde derece alacağını ummuyordum ya! Üstelik aklımdan da çıkmıştı. Sonra bir gün dergi geldi. Bant öyle sarılmıştı ki, kapakta Turgut Uyar lafını gördüm. Derler ya, yüreğim ağzıma geldi diye, öyle oldum. Bayağı büyük bir sorumluluk altına girmişim gibi geldi bana önce. Pek hoşlandım bundan ama fazla sürmedi.*” (Dost, 1965)

II. KİTAPLARI

Yarışmada aldığı ikincilikten bir yıl sonra, aynı yarışmada üçüncü olan Çetin Tezcan’ın şiirlerinin de yer aldığı *Arz-ı Hal ve Akşam Üzeri Türküsü* adıyla ilk kitabı *Kaynak* Yayınları arasından çıkar.ⁱⁱⁱ

1952’de ise ikinci kitabı *Türkiyem* yayımlanır. Nurullah Ataç *Günce*’sinde kitabın yayımlanma hikâyesini şöyle anlatmıştır:

“*İki yıl mı, üç yıl mı oluyor, Varlık yayınları arasında Bay Turgut Uyar’ın bir kitabı çıktı. Önsözünü ben yazdım. Doğrusu Bay Turgut Uyar, kendisi istemedi benden o önsözü, Bay Yaşar Nabi ile konuşuyordum. ‘Turgut Uyar’ın kitabını bassanız a!’ dedim. Ben bir önsöz yazarsam basacağını söyledi, ben de yazdım.*” (Ataç, 1972: 471)

Ataç, önsözde, Turgut Uyar’ın *Arz-ı Hal* ile başlayan şiir serüveninde artık bir kişilik geliştirdiğini söyler ve geleceğin önemli şairlerinden biri olacağını müjdeler. Bu arada, *Kaynak* dergisinin açtığı yarışmada derece almasındaki katkısını tekrar hatırlatır. Yarışmanın ikincisi Turgut Uyar ile üçüncüsü Çetin Tezcan’ın adlarını o gün öğrendiğini ve her ikisinin de şiirlerindeki gelişimle kendisini hayal kırıklığına uğratmadıklarını tekrar vurgular. Önsöz’de, daha sonra Uyar’la ilgili kaleme alınan hemen her yazıda hatırlatılan şu cümleleri yer almaktadır:

“Bilmem yanılıyor muyum Turgut Uyar’ı iyi bir şair saymakla? Hiç sanmıyorum. Ne olursa olsun, onun için atıyorum zarımı. Övünerek söyleyeyim, şairler için attığım zar, şimdiye kadar çoğu için iyi geldi, doğru seçtiğimi gösterdi. Turgut Uyar için de iyi geleceğinden hiç şüphe etmiyorum” (Ataç, 1952: 6) ^{iv}

Turgut Uyar’ın şiirini dönemlere ayırmak mümkündür. Üstelik böyle bir sınıflandırma işlemi, şiirinde, biçim / öz ilişkisi bağlamında büyük bir dönüşüm yaşamış bir şair için güç de değildir. Buna göre, *Arz-ı Hal* (1949) ile *Türkiyem* (1952)’deki ürünler, Turgut Uyar’ın birinci dönem şiirleri olarak nitelendirilmelidir. ^v *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem*, Turgut Uyar’ın 1948-1954 yılları arasında Posof ve Terme’deki taşra hizmeti sırasında yayımladığı şiirlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, her iki kitabında da Anadolu, hayat şartları ve fizikî görünümüyle girer şiirine. Şiirlerini o yıllarda daha çok *Kaynak* ve *Varlık* dergilerinde yayımlamıştır.

Turgut Uyar, *Arz-ı Hal* yayımlandığında yirmi iki, *Türkiyem* yayımlandığında ise yirmi yedi yaşındadır. Öğrenim hayatını askerî yatılı okullarda tamamlamış, dış dünyayı tam anlamıyla tanıyıp tartamadan hem meslek hem de aile yaşamına adım atmış, çok tecrübesiz, ama pek çok sorumlulukları olan genç bir insandır. Hayatla karşı karşıya kaldığı yer ise, her türlü sosyal olanaktan yoksun bir ortamdır. Bu çevrelerde edebiyatla buluşması sınırlı sayıda edebiyat dergileriyle olmaktadır. Bu bilgiler ışığında *Arz-ı Hal* ile *Türkiyem*’i değerlendirdiğimizde karşılaştığımız manzara şaşırtıcı değil, son derece doğaldır. *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem*’de, 1940’lı yılların şiir ortamının, özellikle o günlerin yayın organlarında da örneklerine fazlasıyla yer verilen Garip şiirinin vasat bir yansıması görülür. Şiir dili, anlatım biçimi ve ele aldığı konular Garip şiiriyle paralellikler gösterir. Bu iki kitap, Anadolu, köy ve köylü sorunları gibi toplumsal konularla ilgili temaların yanı sıra, yalnızlık, sıkıntı, mutsuzluk, özlem ve aşk gibi temaları da barındırmaktadır.

Turgut Uyar bu şiirlerinde, sıkıntıları, özlemleri, umutları ve umutsuzluklarıyla yalın bir insanı anlatır. O yıllardaki şiir anlayışını “... şiire, topluma hizmet ettiği derecede değer veririm.” (Uyar, 1949) şeklinde açıklamaktadır. 1950 yılında *Varlık*’ta yayımladığı “Şiir Üzerine Mektup” başlıklı yazısında da şiirin amacının Anadolu’ya hizmet olması gerektiğini söylemektedir:

“...yeni şiirimiz, her şeyden evvel, memleketin ve Anadolu’nun şiiri olmak yolunda ve kaygısındadır. Benim gibi düşünen her şair, sanatkâr, bu memleketin kalkınmasında kendi omuzlarında da ufak bir yük taşımanın sorumluluğunu duymakta ve bundan zevk almaktadır. Köyümüz ve köylümüz, böyle hiç de azımsanmayacak sefalet ve cehalet içindeyken, hâlâ, Boğazın gümüş suları üzerinde ve sedef mehtap altında hırsızlama zamparalığa çıkmış, bahtiyar fânilerin mısralarını, maceralarını okumak, yazmak ve bunların sanat, şiir nâmına ve iyi niyetle de olsa müdafasını yapmak ya çok iyimserliğe veya (affedersiniz bence) geniş bir lakaydî ve vurdumduymazlığa delâlet eder.” (Uyar, 1950)

Arz-ı Hal ve *Türkiyem*'in ilk ve son baskıları arasında, yayımlanan şiirlerin seçimi açısından gözlenen bir fark da dikkati çekmektedir. Uyar, acemice de olsa orijinallik barındıran ya da bir yönden sonraki şiirinin ipuçlarını veren şiirlerini son baskıya almıştır. Folklorik unsurları yoğun olarak barındıran ya da tamamen Orhan Veli şiirini taklit noktasında kalmış olanları dışarıda bırakmıştır.^{vi} Turgut Uyar'ın şiiri üzerine yapılan değerlendirmelerin çoğunda, bu iki kitabında, tema ve söyleyiş tarzı açısından sonraki yönelişinin izlerini taşıyan şiir ve dizelerin bulunduğu, ortak tespitlerden biridir. *Vaiz Sokağı Numara 70* (Türkiyem), *Hacer Hanım'ın Hamamı* (Türkiyem), *Sokaktan Geçen Kadın* (Türkiyem) şiirleri, bu bağlamda adı anılan şiirlerdendir.

Turgut Uyar ise ilk iki kitabını şöyle değerlendirmektedir:

“İlk iki kitabım, sonrakilere göre teknik bakımdan farklılıklar gösteriyor. Temalarda ise çok büyük bir ayrım olduğunu düşünmüyorum. Gerçekte değişen, benim kişisel yapım, dünyayı algılayışimdaki değişme olmalıdır. Hiç kimse başladığı yerde duramaz, kalamaz ki!” (Ercan, 1985: 112)

Şiirinde asıl dönüm noktası *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile başlar. 1959 yılında yayımlanan kitap, şiire has her türlü unsurun kullanımına getirdiği açılımlar dolayısıyla Türk şiir tarihi açısından da önemli bir adımdır. *Türkiyem* ile *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nın yayımlanışları arasından yedi yıl geçmiştir. Bu yedi yıllık süreçte neler olduğu, şairin, sanat anlayışındaki dönüşümü anlamak açısından önemlidir.

Bu dönemde hayatında meydana gelen en önemli değişiklik görevi nedeniyle Ankara'ya gelişidir (1954). Böylece ilk kez, meslek yaşamını bir büyük şehirde, başkentte devam ettirme olanağı bulmuştur. Ankara'ya gelişiyle birlikte onu ilk etkileyen şey, karşılaştığı fizikî ortamdır. O yıllarda, yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'in başkenti olarak Ankara dahi, modernleşme ile henüz karşılaşmakta, çehresi yeni yeni değişmektedir. Siyasal anlamda da Cumhuriyet tarihinin önemli adımlarından biri atılmış, çok partili sisteme geçilmiş, Demokrat Parti iktidara gelmiştir. İkinci Yeni şiirinin filizlendiği bu günlerden şöyle söz eder Turgut Uyar:

“Demokrat Parti'nin yarattığı para patlamasına değinmek gerek. Para patlamasının getirdiği değerler değişmesine, sarsılmasına. Ben kendi adıma, bir subay olarak Terme'den Ankara'ya geldiğimde büyük bir sarsıntı geçirdim, bir hesaplaşmaya girme gereğini duydum...” (Özkırımlı, 1993:131-139) *“Beni yazdığım şiiri yazmaya iten neden, çevremi değiştirdiğini görmemdi. Birdenbire kentleşen dünya, birdenbire karşılaştığım neon lambaları, büyük oteller, birtakım yeni gelişmeleri haber veren durumlar beni artık Orhan Veli şiiri yazmakla kurtaramıyordu.”* (Özgüven, 1985: 103-107) *“... yaşayan bir şiirin gelişmesi bu değişim. İkincisi, kendine uygun birtakım özler (muhtevalar) aramak zorunda kalmış olmamdır. Bunda büyük şehrin etkileri var tabii. En azından özler arasındaki farklılığa etkileri var. Her gün içinde bulunduğum ilişkiler tamamen*

değişmişti. Bu arada insanın kendisi de değişiyor, okudukları değişiyor, yaşı ilerliyor.” (Dost, 1965)

Şiirindeki ikinci dönemin başlangıcını işaretleyen *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’nda yer alan şiirleri, Ankara’ya gelişinin ardından edebî çevrelerle olan münâsebetindeki genişliği de gösterir. *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem*’deki şiirleri *Varlık* ve *Kaynak* dergilerinde yayımlanmışken, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’nda yer alan şiirleri, *Yenilik*, *Pazar Postası*, *Yeditepe*, *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*, *Şairler Yaprağı* gibi dergilerde 1955-1958 yılları arasında yayımlanmış şiirlerinden oluşmaktadır. Yani, Turgut Uyar’ın, dışardan bir belirlemeyle İkinci Yeni şairi olarak adlandırılmasına neden olan *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’nın nüvesi, 1960 yılından önceye dayanmaktadır. *Arz-ı Hal* ve *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’ndaki şiirleri gibi iki farklı şiir tarzı, farklı mekânlarda fakat aynı toplumsal-siyasal atmosferde filizlenmiştir. Öyleyse bu dönüşümü, genel toplumsal-siyasal atmosferden çok, Turgut Uyar’ın yaşamındaki mekân değişimine ve bu değişimin onun kişisel dünyasında yarattığı gelişime bağlamak daha doğru olabilir.

Böylece, bu farklı dünyada kendini kabul ettirmeye ya da var olmaya çalışan bireyin çatışması girer şiire. Kentleşen dünya ile bireyin bu dünyadaki varlığı, taşrada ordu mensubu bir memurun köylü ya da kasabalı karşısındaki konumundan farklı bir toplumsal statüyle karşı karşıya bırakır onu. Büyük denizde küçük bir balıktır artık. Tomris Uyar, bu “kent yadırgaması”nın bütün İkinci Yeni şiirinin ortak özelliği olduğunu vurgulamaktadır. (Altan, 2005: 195). Bu arada, yeni kentli bireyin açmazlarını tanımaya başlayan başka şairler de aynı çatışmadan söz etmeye başlamışlardır aynı dönemde.^{vii} Yani, *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem* ile *Dünyanın En Güzel Arabistanı* arasında, şiirsel dönüşümü de yaratan bir dünya farkı vardır.^{viii} *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’nda, ilk iki kitabından daha farklı bir boyutta, yaşamla ya da nesnelere uyumsuzluk göze çarpar. Bu da artık farklı bir dünyanın anlatıldığı göstergelerinden biridir.

Turgut Uyar’ın 1954 yılında Ankara’ya gelişiyse daha geniş bir edebiyat çevresiyle karşılaşma olanağı bulunduğu ifade edilmişti. 1954’ten itibaren *Varlık* ve *Kaynak* dergilerinin yanında, *Şimdilik*, *Yenilik*, *Yeditepe*, *Şairler Yaprağı*, *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* gibi dergilerle, *Pazar Postası* ve *Forum* gibi gazetelerde yazı ve şiirleri yayımlanmaya başlar.^{ix}

Şairin hayatında 1954-1959 arası önemli bir olay daha olur. Kendi isteğiyle askerî memurluk görevinden ayrılır ve sivil hayata geçer.

Uyar, insanın dünyasını etkileyen her türlü değişimin sanat anlayışını da etkilediğini, şöyle anlatmaktadır:

“*Arz-ı Hal* yayınlandığında yirmi yaşındaydım. ‘Arabistan’ yayınlandığında ise otuz iki. Okuduklarım değişmişti, mekânım değişmişti. Türkiye’de yeni bir toplumsal-siyasal yapı oluşuyordu. Ben de bu yapı içindeydim. Değişmeler etkiliyordu ister istemez. Hazır bulduğumuz şiir

belki yetmiyordu bu yeni oluşum içindeki insana. Yani bu değişim bir bakıma zoraki bir değişim değildi. Tam tersine kendini zorlayan bir eğilimdi. Yeni insana, daha doğrusu değişen insana yeni anlatım olanakları aramak çabasıydı.” (Ercan, 1985:113)

Dünyanın En Güzel Arabistanı, Turgut Uyar’ın dil, tema, imge, anlatım biçimi, biçim / öz ilişkisi açısından büyük bir değişimi yansıttığı ilk “İkinci Yeni” kitabıdır. Yani bu kitapla Turgut Uyar’ın şiirinde herşey değişir. Kelime kadrosu da bu kitapla değişmiş ve genişlemiştir. Sonraki her bir kitabında değiştirip geliştireceği yeni anlatım teknikleri girer şiirine: Öyküleme (tahkiye değil), düzyazıya yakın şiirler (Fakat mensur şiir demek mümkün değil. Çünkü mensur şiir, şiirleşmiş düzyazı iken, Turgut Uyar şiirinde, şiir nesre yaklaşmıştır), çoğaltmalar, tekrarlamalar gibi. Yine kutsal kitapların anlatım biçiminden ilham alınarak yazılan şiirleriyle de ilk olarak bu kitabında karşılaşırız.^x Bu ilişki *Akçaburgazlı Yekta* şiirleri ve *Bir Kantar Memuru İçin (İncil)* isimli şiiriyle başlar ve Turgut Uyar şiirini, düzyazıya özgü bir dile yaklaştıran unsurlardan biridir.

Dünyanın En Güzel Arabistanı ile Uyar’ın şiirine giren yeni temalarla da karşılaşırız. *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem*’de de rastladığımız fakat burada farklı bir kaynaktan beslenen yalnızlık duygusu, kentleşme, kentleşmeyle gelen değerler farklılaşmasının yarattığı yabancılaşma, insanı kendi benliğinden uzaklaştıran nesnelere ilişkinin yarattığı kuşatılmışlık duygusu, bu kuşatılmışlığı yaratan herşeyden kaçma arzusu, kaçış arzusunu gerçekleştirmede bir nesne olarak kullanılan kadın ve yoğun cinsellik, ölüm. Yani, bütün duygusal, ruhsal karmaşasıyla ve çatışmalarıyla insan girer şiirine. Hatta daha genel bir ifadeyle kendi küçük trajedisini yaşayan bireyi anlatma isteği tüm İkinci Yeni şiirinin genel karakteristiğidir, denebilir.^{xi} Turgut Uyar’a göre, böylelikle şiire giren trajedi, İkinci Yeni’nin Garip şiiriyle en önemli farkının da belirdiği noktadır. Çünkü Orhan Veli şiirinin anlattığı insan ile İkinci Yeni şiirinin anlattığı insan farklıdır. Orhan Veli, “Kendi deyişi ile şiire uzak düşmüş bir insanın şiirini yapıyordu. Küçük insandı bu: Büyük kentlerde çalışan, ezilip horlanan, kıt kanaat geçinen, dünyası ve zevkleri küçük insan. Bir çeşit tevekküle varan dünyayı ve düzeni kabullenmişliği, gündelik küçük alışkanlıklarından vazgeçmezliği, ezilmişliğin verdiği hoşgörüsü ile sevimli bir ‘tip’ haline gelen küçük insan...” (Uyar, 1999: 96) Orhan Veli “bu küçüklüğü alabildiğine abartır şiirsel yapabilmek için.” Bu yüzden “ister istemez espriye, hatta fıkraya kadar gider.” Yine bu yüzden “şairane ile birlikte trajediyi de yıkar... Küçük insanın da bir trajedisi olabileceğini düşünmez, düşünmek istemez. Şiirini, baştan, bu küçüklük, bu sevimli başeğme üstüne kurmuştur çünkü.” (Uyar, 1999: 96) Buna rağmen, Turgut Uyar’a göre Orhan Veli şiirinin yaşattığı insan Türk şiiri için olumlu bir aşamayı belirler. Fakat İkinci Yeni’nin haklı olduğu nokta da burada kendini göstermektedir: “İkinci Yeni denilen şiirin haklılığı, aşırılığı biraz da bu yüzdendir: küçük de olsa, bir ‘insan’ dramının varlığını gözden kaçırmamak. Gözden kaçırmamak değil, yaşayıp durmak.” (Uyar, 1999: 98) Sonuç olarak, Turgut Uyar şiiri kentli bir şiirdir, kent insanının duygularından, çelişkilerinden söz eden bir şiirdir, diyebiliriz.

İlk yayımlandığı yıllarda *Dünyanın En Güzel Arabistanı* için, gerçeküstü niteliği de yakıştırılmıştır. (Uyguner, 1959) Kelime kadrosundaki yenilik ve genişlik, parlak dizelerden çok bütünün hissa ettirdiği keşfedilmesi zor anlam katmanları, şiir geleneğimizde karşılaştığımızdan daha farklı yapıdaki imgeler, gramatikal yapı bozukluklarının anlam katmanlarını çözüme yarattığı ikinci bir zorluk gibi unsurlar, gerçeğin ya da reel dünyanın parçalandığı, çarpıtıldığı duygusunu uyandırmıştır. Bu da, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nın hatta tüm İkinci Yeni şiirinin gerçeküstücü olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

1960 sonrası değişen toplumsal-siyasal ortam, Turgut Uyar'ın şiirinin temel belirleyeni olan insana ait birtakım olguları da değiştirir. Uyar, bu durumu 1963'te *Dönem* dergisinde yayımlanan ve tartışmalara neden olan "Çıkmazın Güzelliği" adlı yazısında şöyle ifade etmektedir: "Toplum değişiyor, insan değişiyor, insanın ilişkileri ve sorunları değişiyor. Ülkemizde en azından birtakım kavramlarla yeni yeni karşılaşılıyor. Şiirin en azından artık bir avunma, oyalanma değil, belki bir önerme olduğu anlaşılıyor." (Uyar, 1993: 111-112) Turgut Uyar'ın da içinde bulunduğu tüm İkinci Yeni şiirinin, siyasal iktidarın belirleyici değil sadece bir parçası olduğu toplumsal şartların değiştirdiği insanı, değişen insanî olguları anlattığı söylenebilir.

1960 sonrası, pek çok şair İkinci Yeni şiirini terk etmesine rağmen, Turgut Uyar, yeni biçimsel arayışlarla ve hemen hemen aynı anlayışla şiirini devam ettirmiştir. Fakat bunun İkinci Yeni'yi sürdürme azmiyle ilgisi yoktur. Bu durum daha çok, Turgut Uyar'ın İkinci Yeni'nin şairlerinden biri sayılmasına neden olan şiir anlayışının devamından kaynaklanmaktadır.

Turgut Uyar, İkinci Yeni'de ikinci adımı, *Tütünler Islak* (1962) kitabıyla atar. Bu kitabı ile yeni biçimsel denemelere girişmiştir. Bir bakıma, şiirindeki farklılaşmayı daha ileri bir noktaya götürür. O da, anlamdır. *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda, belli belirsiz ve parçalanmış bir halde olmasına rağmen varlığı inkâr edilemez bir anlam katmanı var iken, *Tütünler Islak* kitabında anlam ya da temalar iyice silikleşmiş, iyice zor çözülür olmuştur. Bu da, genel bir bakışla, *Tütünler Islak*'a daha boğucu bir hava vermektedir. Mutsuzluk, kentlin yarattığı bunaltı, tedirginlik, sıkıntı duygusu, kaçış arzusu ve ölüm, yinelediği temalardır. Ayrıca bu kitapta, yeniden deyimler, deyişler ve türkü formuna yakın söyleyişlerle karşılaşırız.

Beşinci şiir kitabı, *Her Pazartesi (62-67 Notları)* (1968)'dir. *Tütünler Islak* ile *Her Pazartesi* arasında geçen altı yıl içinde hayatında önemli değişiklikler olmuştur. Şair, eşinden ayrılmış ve ardından kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Daha sonra da İstanbul'a yerleşmiştir.

Her Pazartesi'nin, yayın yılı dikkate alındığında, Türkiye'nin politize olduğu bir ortamda yayımlandığı şiirlerden oluştuğu görülecektir. Bu ortamın, şiirlerinde belirsiz birtakım izleri görülebilmektedir. *Her Pazartesi* ile şiirindeki insan ve nesnelere daha boyutlu ele alınmaya başlar. Yine de, sonuç itibarıyla bu kitabı *Tütünler Islak* ile aynı çerçevede düşünmek mümkündür. Farklı olarak, ifade

edildiği gibi, birkaç dizede gizlenmiş politize söylemler göze çarpar en başta. Bu kitapta, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndan itibaren gördüğümüz kutsal kitaplardan ilham alınarak yazılmış şiirler ve gazel nazım biçiminde verdiği ilk örnekler de görülür.

Turgut Uyar'ın sonraki kitabı *Divan*, 1970 yılında yayımlanmıştır. Yayımlandığı yıllarda tartışmalara neden olmuş bir kitaptır. Kitapta, 1967-1970 yılları arasında, çoğunlukla *Papirüs*, *Yeni Dergi*, *Dost*, *Türk Dili* gibi dergilerde yayımlanan şiirleri yer almaktadır. Şair *Divan*'da, yeni bir biçimsel denemeye girişir. Yeni bir ses, yeni bir söyleyiş için ihtiyaç duyduğu biçimi *Divan* şiirinde arar. Kitap, klâsik divan tertibinde yazılmamıştır. Kitapta, divan edebiyatı nazım biçimlerinden gazel ve rubailer ile nazım türlerinden münâcaat ve naat ile karşılaşırız. Şekil açısından böyle genel bir belirleme yapmak mümkünse de, kitapta divan edebiyatı nazım biçimleriyle, bu şiirler arasında biçim / içerik bağlamında bire bir uygunluk görülmemektedir. Her iki bağlamda da daha serbest bir kullanım göze çarpmaktadır.

Divan kitabında deyişler güncelleşmiştir. Ama şairin ele aldığı temalar aynıdır. Yeni bir ses uğruna divan şiirinin mirasından yararlanma ilk bu kitapla girişilen bir deneme değildir. Daha önce de pek çok deneme yapılmıştır.^{xiii} Turgut Uyar bu kitapla giriştiği uygulama ile Kemal Tahir'in övgüsünü alır. Kemal Tahir'e göre Türk aydını birtakım peşin yargılarla tarihiyle ve geçmiş sanatıyla bağını tamamen koparmaya çalışmakta, tarihinin işe yaramazlığına inandırılmış bulunmaktadır. Ona göre, bu anlayışın hâkim bulunduğu bir ortamda Turgut Uyar'ın bu girişimi divan edebiyatının yeni şiirimize nasıl kaynaklık edebileceğini göstermesi açısından önemlidir. (Tahir, 1999: 35-39)^{xiii} Öte yandan, aynı ihtimalle, yani divan şiirine bu yönelişin geçici olmaması durumunda zararlı bir geriye dönüşe yol açacağı inancıyla tedirginliklerini ifade edenler de olmuştur.^{xiv} Turgut Uyar, divan şiiri geleneği ile şiiri yeni bir açılıma kavuşturma, en azından farklı bir deneme yapmış olma arzusu kimi eleştirilere uğrayınca kendini şöyle savunur:

“Divan'da asla geleneğe dönmek gibi bir niyetim yoktu. Söyleyebileceğim şeyleri başka bir biçimde söyleyemedim. Örneğin, halk şiirinden yararlanmayı da düşündüm. Ama halk şiirinin kalıpları o kadar baskındı, o kadar kemikleşmişti ki, dışına taşmanın pek olanağı yoktu. Sonunda ister istemez kişiliğiniz siliniyor, 'o' oluyordunuz. Bugün de halk şiiri duyarlığı ve biçimleriyle (yeni bir halk şiiri yaratamıyorsanız) şiir yazılabileceğine inanmıyorum. Kalıpları hemen tutsak ediyor sizi. Oysa divan şiiri biraz daha, hatta birazdan çok devinim olanağı veriyor.” (Ercan, 1985:114)

Bir başka konuşmasında ise divan şiirine has biçimlerle bir denemeye girişmesinin nedenini şöyle açıklar: “... toplumsal sınıflara göre sanat türleri olduğunu kabullensek bile, geçmişte bir mutlu azınlık için kullanılan bir sanat türünün sırf bu yüzden bir daha kullanılmasını düşünmemek ve önermek, kültürün bütün insanlığın kalıtı olduğunu yadsımak demektir. Zaten bir divan yapmakta asıl amacım,

geçmişte bir mutlu azınlığın kullandığı aracı, halk adına halk yararına kullanmaktı.” (Çelik, 1970)^{xv} Bu amaçla giriştiği denemede, münacaat ve naat'ta “tek haklı” olarak gördüğü halka inancından (Çelik, 1970) bahsettiğini, “son büyük toplantı” ifadesi ile de kıyamet gününü değil, “halkın başkaldırışı”nı anlatmak istediğini söyler. (Uçarol, 1985) Bu bağlamda Turgut Uyar'ın *Divan* ile Türk şiirine yeni bir ses, yeni bir anlayış getirmekle birlikte, insandan halka yönelme noktasında politize olduğu bile söylenebilir. Uyandırdığı yankıya rağmen, belki de aldığı eleştiriler nedeniyle divan şiirinden yararlanma denemesi bu kitabıyla sınırlı kalır.^{xvi}

Ardından, *Toplandılar* (1974) gelir. Bu kitapta, söyleyişte bir yalınlaşma, nisbî bir açıklık görülür. Anlamın çözülebilirliği noktasında yine zorlayıcıdır. Fakat bu bunaltıcı bir zorlayıcılık değildir. Ve belki de hiçbir kitabında görmediğimiz ölçüde karamsar bir dünya gözlenir. Şiir dilinde tekrar halk diline, deyişlerine dönüş sezilir.

1981 yılında *Toplu Şiirler* adıyla o güne kadar yayımladığı eserleri ilk kez toplu olarak basılır.

1982 yılında *Kayayı Delen İncir*'i yayımlar. *Toplandılar*'ın ardından geçen bu sekiz yıllık boşluktan sonra yayımlanan kitap, yine değişimi işaretlemektedir. *Kayayı Delen İncir*'de, ölüm, yalnızlık, kuşatılmışlık içinde süregelen yaşam içinde umuda da yer vardır: “Yaşamı anlamsız bulduğum zamanlar oldu ama hiç solgun bulmadım. Ayrıca solgun ve anlamsız olan dirimin kendisi değil, yaşam içinde, yaşamı belirleyen yaşama parçalarıdır. Yaşamı anlamsız bulsaydım, *Kayayı Delen İncir* adını vermezdim kitabıma.” (Uçarol, 1982) Bu kitapta konu bütünlüğü ve yalınlık daha çok göze çarpmaktadır. 1982 yılında yaptığı bir konuşmada, o yıllarda şiirinde geldiği noktayı şöyle anlatır: “Gençlik şiirlerime bakınca iyice şairane olduğumu görüyorum. 1950'den sonra yeni bir şairaneliği geliştirdik. Uzun zamandan beri (de) yalın olmaya çalışıyorum. Mümkün olduğu kadar çok somut imgeler bulmaya çalışıyorum.” (Özgüven, 1983) Ek olarak, küçük şiirler de ilk kez bu kitabında görülür.

Turgut Uyar şiirini, şiir dili yönünden geçirdiği aşamalar bağlamında da dönemlere ayırmak mümkündür. 1. Dönem: 1940'lı yılların şiir dilini kullandığı dönemdir. (*Arz-ı Hal ve Türkiyem*) 2. Dönem: *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile girdiği İkinci Yeni ile daha güç bir şiir dili ve çok daha geniş kelime kadrosuna sahip olduğu dönem. 3. Dönem: *Kayayı Delen İncir* ve *Dün Yok mu*'da gözlenen İkinci Yeni şiiri içinde, nispeten yalın bir dili kullandığı dönem.

1984'te *Büyük Saat* adıyla, ikinci kez toplu şiirleri yayımlanır. Bütün şiirleri ile birlikte, *Kayayı Delen İncir*'in yayımının ardından geçen iki yıllık süre içinde yazmış olduğu şiirler, *Dün Yok mu* başlığı altında ayrı bir bölüm olarak kitaba eklenmiştir. *Dün Yok mu*, az sayıda, kısa ve açık şiirlerden oluşur. Turgut Uyar'ın son üç kitabıyla şiir serüveninin ulaştığı noktayla ilgili olarak Cemal Süreya şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“Son üç kitabında (*Toplandılar, Kayayı Delen İncir, Dün Yok mu*) sonsuzluk, dünyanın büyüklüğü içinde küçük durumlara eğiliyor. Sanırım, bu üç kitap onun yeni bir evresidir. Sözcük merkantalizmini bırakmış. İmgelerin yerine adları koyarak dünyayı çok daha dolaysız bir algılama yolu seçmiş. Bütün bu değişikliklere karşın, eski şiirinden çok ayrı bir plana geçmiş değil. Şiirinin bir yanını alıp geliştirme çabası içinde.” (Süreya, 1985)

Son yıllarda bu kadar az şiir yazmasının nedenini “doygunluk”, “tembellik”, “yetinme” gibi gerekçelerin yanında, artık, mutlaka şiir yazma arzusundan çok “canının çektiği iyi bir şiiri yazmak” isteğinde olmasıyla açıklamaktadır. (Uyar, 1999: 275-295) *Büyük Saat*, bütün bu şiir serüveninin ürünlerini bir arada görüp değerlendirme yapabilmek açısından faydalıdır. Son olarak 2002 yılında *Büyük Saat*’in yeni bir baskısı yapılmıştır.

Tomris Uyar, Turgut Uyar’ın kendi şiir kitaplarını şöyle nitelediğini anlatır: “Turgut Uyar’a sorarsanız, *Dünyanın En Güzel Arabistanı* şiirsel bir notlar dizisi, onu izleyen *Tütünler Islak* bir şiirler kitabıdır. Aynı şekilde, *Her Pazartesi*, yine şiirsel bir notlar dizisi, *Divan* bir şiirler kitabıdır. Bu saptama, *Toplandılar* ile *Kayayı Delen İncir* arasında da geçerlidir.” (Tomris Uyar, 1985: 10)

Turgut Uyar, sanat hayatı boyunca şiirini değiştirip geliştiren pek çok kaynaktan beslenmiştir. Eserleri üzerine yaptığımız bu genel değerlendirmelere ek olarak bir parantez açıp, her sanatçı gibi, sanat anlayışı ve belki şiirinin gelişimi üzerinde de etkileri olan başka sanatçı ve eserlerden de bahsetmeliyiz. Bir soruşturmaya verdiği cevapta kendi ifadesiyle sevdiği, etkilendiği kitap ve yazarları şöyle sıralamaktadır:

“Beni etkileyen pek çok kitap ve yazar var: Sözgelimi, Aiskhylos’un Agamemnon’u, İrene Nemirovsky’dan Çehov’un Hayatı, Eliot’un Sweeney Agonistes’i, Dostoyevsky’nin Karamazov Kardeşler’i ve Kutsal Kitaplar, bu arada Çehov’un kendini (paradoks yaptığım sanılmasın kesinlikle) Michel Zevaco, Yunus Emre, Lorca, Fournier, Nazım ve Yahya Kemal ...” (Gösteri, 12 (1981))

III. DİĞER YAYINLAR

Turgut Uyar’ın edebiyat dergilerindeki yayınları, şiir dışında, ağırlıklı olarak şiir üzerine yazdığı eleştiri / deneme yazılarını içerir. Bu konudaki yazılarını çok sayıda dergide yayımlamıştır: *Şairler Yaprağı, Türk Dili, Pazar Postası, Yeni Dergi, Forum, Papirüs, Güney, Varlık, Politika, Devnim, Dost, Evrim, Dönem, Kaynak, Yeditepe* bu tarz yazılarının yoğun olarak yer aldığı dergi ve gazetelerdir. Adı geçen dergilerin bir kısmında belirli yıllar arasında yazıları yayımlanmıştır. Örneğin, *Varlık* dergisinde 1950-1955, *Türk Dili* dergisinde 1968-1970, *Forum* gazetesinde 1957-1960 arası sürekli yazıları yayımlanmıştır. *Pazar Postası*’nda 1957’den itibaren yazıları görülmeye başlanır. *Papirüs* ve *Yeni Dergi*’de yayımlandıkları süre içinde sürekli yazı ve şiirleriyle görülür. 1963-1965 yılları

arasında yirmi bir sayı yayımlanan *Dönem* dergisinin, Hüseyin Cöntürk ve Asım Bezirci ile birlikte kurucuları arasında yer almaktadır. (*Edebiyat ve Eleştiri*, 2003)

Yayın hayatı boyunca, Turgut Uyar dışında, Ahmet Turgut, Tangar, T. U., A. Turgut imzalarını da kullanmıştır. (*TBEA*, 2001: 864) T.U. ve A. Turgut imzalarıyla daha çok edebiyat dergilerini değerlendiren yazılar kaleme almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla T.U. ve A. Turgut imzalarıyla *Türk Dili* dergisinde, Ahmet Turgut imzasıyla da *Forum* gazetesinde yazıları yayımlanmıştır.

Turgut Uyar; Cemal Süreya, Ülkü Tamer ve o yıllarda R. Tomris imzasını kullanan Tomris Uyar tarafından yayımlanan *Papirüs* dergisinde, bir süre “Bir Şiirden” başlığı altında, bazı şairlerin temsili nitelikte birer şiirini alarak, şairin ve döneminin özelliklerini değerlendiren yazılar da kaleme almıştır. Bu yazılar, 1983 yılında *Bir Şiirden* adıyla kitaplaştırılmıştır. Kitapta “Zincir” başlığı ile bir önsöz de yer almaktadır. Bu önsözde, şiir üzerine yazmaktan çok, şiir yazmayı önemseydiğinden; şiir üzerine söylenen her şeyin, bütün kuralların ancak ortalama şairler için olduğundan, gelecek büyük şairin bu kuralları er geç yıkacağından bahsetmektedir. (Uyar, 1999: 7-8)

Kitapta, Abdülhak Hâmit Tarhan, Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Kemalettin Kâmi Kamu, Necip Fazıl Kısakürek, Nazım Hikmet Ran, Ahmet Kutsi Tecer, Mümtaz Zeki Taşkın, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ahmet Muhip Dıranas, Cahit Sıtkı Tarancı, Muzaffer Tayyip Uslu, Rüştü Onur, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat (Horozcu), Sabahattin Kudret Aksal, Cahit Külebi, Metin Eloğlu ve Cemal Kırca'nın birer şiiri ele alınıp incelenmiştir. Şairlerin ve şiirlerinin seçiminde kullanılan ölçüt belirsizdir. Fakat bu, Ferit Edgü'nün ifadesiyle aynı zamanda Turgut Uyar'ın, iyi kötü her şair ve iyi kötü her şiirde keşfedilecek bir şeyler bulduğunu da göstermektedir. Bu şiirleri, “Saldırmak, yok etmek için değil, çoğunu unutulmaktan kurtarmak için okumuş ve yeniden, bir başka açıdan okunmaya sunmuştur.” (Edgü, 1997)

Necmiye Alpay'ın tespit ettiği gibi, şairler üzerine yaptığı değerlendirmelerinde olumlu ve olumsuz yükle kullandığı birtakım kavramlar vardır. Bu kavramlar aracılığıyla hüküm vermektedir. Olumlu (yerellik, ulusallık, duyarlık) ve olumsuz (Osmanlılık, Osmanlı duyarlığı, yapay, bilinçsiz, taklitçi) anlamlar vererek kullandığı bu kavramlar aracılığıyla kimi zaman örnek olarak ele aldığı şiirden, kimi zaman şairin da şiir serüveninden yola çıkarak sonuçlara varmaktadır. (Alpay, 1999: 248-249) ^{xvii}

Turgut Uyar'ın, şiir çalışmaları dışında, bir de çevirisi bulunmaktadır. Eşi Tomris Uyar'la birlikte Lâtin filozof şairi Titus Lucretius Carus'un (M.Ö. 97-53) *Evrenin Yapısı* adlı eserinin manzum bir çevirisini yapmışlardır. ^{xviii}

Şiir ve yazılardan oluşan *Arz-ı Hal ve Sonrası* adlı kitaba, kitabı yayına hazırlayan Tomris Uyar tarafından, şairin yarım kalan çalışmaları hakkında kısa bir not düşülmüştür. Söz konusu notta, Turgut Uyar'ın “Edincik Kadısı'na” girişiyile başlayan uzun şiiri ile Gerçek Yayınları için hazırladığı “100 Soruda Çağdaş Türk

Şiiri” başlıklı bir çalışmasının olduğu, fakat her ikisinin de yarım kaldığı ifade edilmektedir. Yine aynı nottan, Veysel Karani adlı manzum bir tiyatro oyunu olduğunu da öğrenmekteyiz.^{xix}

IV. ÖDÜLLER

Turgut Uyar sanat yaşamı boyunca pek çok ödüle lâyık görülmüştür: “*Arz-ı Hal*” şiiri ile *Kaynak* dergisinin açtığı şiir yarışmasında ikincilik (1948), *Tütünler Islak* ile Yeditepe Şiir Armağanı (1963), (eşi Tomris Uyar’la beraber) Lucretius’un *Evrenin Yapısı* adlı çeviri eser ile Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü (1975), *Kayayı Delen İncir* ile Behçet Necatigil Şiir Ödülü (1983) ve *Büyük Saat (Toplu Şiirler)* ile Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü (1984).^{xx} Bu ödüller, Uyar’ın şiirinin, başka edebiyatçılar tarafından da takdir edilerek, taçlandırıldığının ifadesidir.

NOTLAR

ⁱ 2003 yılında tamamlanan “*Turgut Uyar’ın Hayatı, Sanatı, Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı doktora tezinin ardından, geçen yıllar içinde Turgut Uyar’ın şiir serüvenine odaklanmış başka akademik çalışmalar da yapılmıştır: Fırat Caner, *Turgut Uyar’ın Huzursuzluğu* (2006) (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara), Nilay Özer, *Turgut Uyar’ın Divan’ında Bir Araç Olarak Biçim* (2005) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara), Fariz Yıldırım, *Turgut Uyar’ın Şiirlerinin Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi* (2007) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ), Mehmet Sümer, *Turgut Uyar Şiirinde Anlatımcı Teknik* (2010) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul) Bunun dışında, Hüseyin Cöntürk’ün 1961 yılında yayınladığı *Turgut Uyar* başlıklı incelemesinin ardından, Turgut Uyar’ın şiiri üzerine bugüne değin yapılmış en kapsamlı çalışma Orhan Koçak tarafından kaleme alınan *Bahisleri Yükseltmek / Turgut Uyar Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi* (2011) adlı çalışmadır (İstanbul: Metis Yayınları) Ayrıca Alaattin Karaca tarafından şairin inceleme ve eleştiri yazılarının bir araya getirildiği *Korkulu Ustalık* adlı kitap 2009 yılında yayınlanmıştır. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

ⁱⁱ Avni Dökmeci yarışmanın sonucuyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır: “Dergimizin 948’de açtığı şiir yarışması 949 ocak ayının on sekizinde neticelendi... 948 şiir yarışmamıza 266 şair katıldı. Bunlar arasında adını ilk defa duyduklarımız da vardı. İlk eleme sonunda yirmi altı adet şiir kalmış, fakat ne yazık ki, altısı son çıkan bir antolojide yayımlandığından –şartlarımızdan biri yayınlanmamış olma- çıkarılmıştır. Geriye kalan yirmi adet şiir Nurullah Ataç, Ahmet Muhip Dranas, Kenan Akyüz tarafından ayrı ayrı incelendi, fakat bir sonuç alınamadı. Nurullah Ataç’ın teklifi ile hep bir arada toplanılmaya karar verildi... Toplantı iki saat sonra sonuçlanabildi: Birincilik (Kenan Akyüz ve Ahmet Muhip Dranas’ın ısrarı üzerine) Zafer Hüsni Taran’ın ‘Harf Poemi’ne, ikincilik Turgut Uyar’ın ‘Arz-ı Hal’ ine, üçüncülük M. Çetin Tezcan’ın ‘Akşam Üzeri Türküsü’ne verildi. Jüri azaları ‘Harf Poemi’ adını uygun bulmadıkları halde muhtevisyatını beğenip birinciliği bu şiire vermişlerdir.” (Kaynak, 1949).

ⁱⁱⁱ *Arz-ı Hal ve Akşam Üzeri Türküsü*, 1949 yılında Kaynak Yayınları arasında çıkmıştır. *Akşam Üzeri Türküsü*, kitabın, yarışma üçüncüsü Çetin Tezcan’a ait bölümüdür.

^{iv} Turgut Uyar’la Nurullah Ataç’ın *Kaynak* dergisinin şiir yarışmasıyla kesişen yolları, birkaç yıl sonra hoş olmayan bir olaya sahne olur. *Şairler Yaprağı* dergisince yapılan bir soruşturmada, katılımcılara yöneltilen sorulardan dördüncüsü, “Nurullah Ataç şiirden anlar mı?”dır. Turgut Uyar, ayaküstü bir cevap verir: “Sanmıyorum.” (*Şairler Yaprağı*, 1955). Bu cevaba Ataç’ın son derece alındığını daha sonra şöyle anlatır Uyar: “Soruşturma yapıldı ve yayımlandı, soruşturmaya katılanların çoğu, hemen hepsi, Ataç’ın ‘tanımadığı’ ozanlardı. Pek üstünde durmadı onların. Ama benim yanıtlım çok yaraladı onu. Çünkü ben soruyu, ‘sanmıyorum’ diye yanıtlamıştım.

Önceleri çok kızdığımı, ‘besle kargayı, oysun gözünü’ bile dediğini ortaklaşa bildiklerden duydum. Üzülmedim. Onun nasıl olsa, benim bu yanıtı vermemin asıl nedenini bulacağını biliyordum. Nitekim başka bir yorumla bile olsa buldu sonunda. Ölümünden az bir zaman önce *Son Havadis* gazetesinde yazdığı yazılardan birkaçını bu konuya ayırdı.

... Yanıtımın yayımlandığı günlerde bir gün yolda karşılaştık. Sonsuz kızgındı bana. Kendini tutmasa, yatıştırmasam, ikimiz de birbirimiz olduğunu düşünmeseydik, çirkin birtakım olaylar olabilirdi... Ben de üzüldüm sonradan. Çünkü Ataç bana, ‘en azından, şiirden belki

anlamaz, ama sever şiiri', diyebilirdin dedi. Doğruydu. Ben de soruşturmanın ayaküstülüğü yüzünden söylemişim öyle. Biraz da o yüzden. Yoksa gerçekten Ataç'ın şiirden anladığını, şiiri hiç değilse çok sevdiğini ve bu yüzden anladığını bilirdim." "Ataç Şiirden Anlar mıydı?", (*Türk Dili*, 1967). Nurullah Ataç ise daha sonra *Günce*'sinde yayımlanan "Anlamak" başlıklı yazısında Turgut Uyar'ı, "çekinmezliği, kendisine de dokunsa bile düşüncesini açıkça söylemesi" dolayısıyla takdir ettiğini, ayrıca "arkadaş dayanışması kuracak kimselerden" olmaması nedeniyle ona olan sevgisinin arttığını anlatır. (Ataç, 1972: 469-471)

Turgut Uyar, daha sonra Nurullah Ataç'la ilgili birkaç yazı daha kaleme almıştır: "Ataç'ın Ölüm Yıldönümü / Şiirle Ataç", (*Pazar Postası*, 1958); "Ataç İçin", (*Forum*, 1957).

^v Turgut Uyar üzerine yazılan pek çok değerlendirme yazısında da bu tespiti yer verilmiştir. Fakat İkinci Yeni sonrası şiirinin değişik şekillerde dönemlere ayrıldığı gözlenmektedir. Örneğin, Tuncer Uçarol, "Turgut Uyar'ın Büyük Saati" adlı yazıda İkinci Yeni içindeki Turgut Uyar şiirini *Dünyanın En Güzel Arabistanı, Tütünler Islak - Her Pazartesi, Divan, Toplandılar - Kayayı Delen İncir* olarak sınıflandırmaktadır. (*Varlık*, 1985).

^{vi} Tomris Uyar'a göre, Turgut Uyar'ın ilk baskıda yayımlanmış kimi şiirlere sonraki baskılarda yer vermemesi seçmeci bir tavırdan kaynaklanmamaktadır: "Turgut seçmezdi aslında. Ya sıkılmıştır o şiirden ya kitap daha kısa olsun diye çıkarmıştır, ya bir yere takılmıştır da ondan. Yazdığına pişman olduğu için değil. Yani o şiirlerin olmaması bir şey eksiltmez ya da kazandırmaz." Ilgın Sönmez, "Verdiğim Özgürlükten Kendime de İsterim", (*Milliyet Sanat*, 2002).

Büyük Saat'in Yapı Kredi Yayınları arasında çıkan 2002 tarihli baskısında, şair tarafından sonraki baskılara alınmayan bu şiirlere de yer verilmiştir.

^{vii} *Perçemli Sokak* (Oktay Rifat, 1956), *Yerçekimli Karanfil* (Edip Cansever, 1957), *Üvercinka* (Cemal Süreya, 1958), *Galile Denizi* (İlhan Berk, 1958), *Körfez* (Sezai Karakoç, 1959), *Soğuk Otların Altında* (Ülkü Tamer, 1959), *Kınar Hanımın Denizleri* (Ece Ayhan 1959).

^{viii} Eşi Tomris Uyar, Erhan Altan'la yaptığı söyleşide "Turgut Uyar'ı (şiir serüveni içinde) *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem*'den, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'na getiren nedir? Onu keşfetmek çok güç. Çünkü olmaz gibi bir şey..." diyerek, bu muazzam dönüşümü hazırlayan sebepleri tam olarak tespit edebilmenin güçlüğüne ifade etmektedir. (Altan, 2005: 195).

^{ix} İkinci Yeni şiirinin gelişiminde çok önemli bir yeri olan *Pazar Postası* gazetesinin o dönemde siyasal anlamda da önemli bir işlevi olmuştur: "CHP bu dönemde önemli sayılabilecek arayışlara girmişti. Partiye bir araştırma grubu kazandırılmıştı. Turan Fevzioglu, Osman Okyar, Doğan Avcıoğlu, Bülent Ecevit bu grubun çekirdek kadrosunu oluşturuyordu. Diğer taraftan bazı parti önderleri de yeni ideolojik arayışlara girişmişlerdi. Bunların önde geleni Cemil Sait Barlas'ın CHP'ye ılımlı bir sosyalist parti niteliği kazandırma yönündeki gayretleridir. Cemil Sait Barlas bunu çıkardığı haftalık Pazar Postası dergisinde yazdığı yazılarla ortaya koymuştur. Başta Barlas olmak üzere, Baki Kurtuluş, Muzaffer Erdost, İlhami Soysal, Orhan Duru, Tefik Çavdar, Can Yücel, Yılmaz Pütün (Güney), Cemal Süreya, Turgut Uyar, Tefik Akdağ, Ece Ayhan, Güner Sümer, Asaf Çiğiltepe, Ataç ve daha niceleri bu dergide siyasi, kültürel ve sanat yazılarını yayınlamışlardır. Şiirde İkinci Yeni akımı bu dergide doğmuş ve gelişmiştir." (Çavdar, 2000: 68-69).

^x Eşi Tomris Uyar da, Turgut Uyar'ın bilhassa *Tevrat*'ı çok okuduğunu ifade etmektedir. (Altan, 2005: 125)

^{xi} O yıllarda bütün Türk edebiyatında bu durum, değişik düzeylerde ve değişik biçimlerde genel bir eğilim halindedir. Türk hikâyeciliğinde varoluşçuluğun izleri de ilk kez bu yıllarda görülür: Vüs'at O. Bener, Nezihe Meriç, Ferit Edgü, Onat Kutlar, Demir Özlü bu anlayışa uygun eserler vermişlerdir.

^{xii} Atilla İlhan'ın, *Ben Sana Mecburum* (1960) adlı kitabının “Cehennem Dairesi” bölümü, *Bela Çiçeği* (1962) adlı kitabının “Mahur Sevişmek” isimli bölümü, *Yasak Sevişmek* (1968)'in “Şehnaz Fashı” bölümü; Behçet Necatigil'in *Divançe'si* (1965); Sezai Karakoç'un *Gül Muştusu* (1969) bu örneklerdendir. Yenileşen Türk edebiyatının divan edebiyatına bakışı üzerine eğilen incelemeler de mevcuttur: Muhsin Macit, *Gelenekten Geleceğe*; Mehmet Kahraman, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beşir Ayvazoğlu, “Divan Şiirinin Yaşama Gücü”, *Geleneğin Direnişi*.

^{xiii} Tomris Uyar, Kemal Tahir'in *Divan*'ı şairin amaçları dışında yorumladığını ifade eder. Ona göre Kemal Tahir, kendi amacına uygun bir malzemeye karşı karşıya olduğu duygusuyla o yazıyı kaleme almıştır: “Hiç onun yapmak istediğini yazmıyordu Kemal Tahir. Hiç ilgisi yoktu. Ama Kemal Tahir onu öyle yorumlamak istiyordu. O sırada bir şair arıyordu sanıyorum, Kemal Tahir rastlantısal olarak buldu Turgut'u, ya da birilerinden duydu, buldu.” (Altan, 2005: 89)

^{xiv} Onat Kutlar, “Yeni Bir Divan Şiiri mi?”, (*Yeni A Dergisi*, 1959); Ayhan Can, “Divana Karşı Bir Divancı”, (*Yeditepe*, 1970).

^{xv} Tomris Uyar, şairin bu ifadelerinde dile getirdiği görüşlerin ötesinde bu denemelerde, söz konusu şiirsel malzemeyle alay etmek amacının da bulunduğunu şöyle ifade etmektedir: “Oysa Turgut Uyar eski kalıpları kırmak için kullanıyor, gırgır geçmek için kullanıyor. Orada özellikle seçilmiş, özenle seçilmiş, komik kafiyeler vardır. Onlar mahsus konmuştur, ne kadar komik olduğunu göz önüne sererek biçimden yararlanmak...” (Altan, 2005: 91).

^{xvi} Tomris Uyar, Turgut Uyar'ın, Kemal Tahir'in söz konusu yazıdaki tespitlerine, kendisini ummadığını ve amaçladığı bir konuma yerleştirdiği için alındığını şöyle anlatmaktadır: “O yazıya mesela içerledi. Güzel bir yazıydı ama içerledi. Çünkü onu ummadığı bir yere koyuyordu. Çünkü “hayır” da diyemeyeceğin bir şey. Bir usta kalkmış seni öyle gördüğünü söylüyor. “Hayır, ben böyle değilim” diyemezsin. Diyemezsin, çünkü övüyor ve güzel şeyler de yakalamış. Dediği şeyler yok değil. Ama amaç başka.” (Altan, 2005: 89)

^{xvii} *Bir Şiirden* üzerine, şairin eşi Tomris Uyar tarafından hazırlanan *Şiirde Dün Yok mu* adlı eserde bir araya getirilen Necmiye Alpay'ın “Üç Düzlem”, Ahmet Oktay'ın, “Zamanla Göz Göze: Uzaklarda Yapıldığı Sanılan Bir Şiirin Arka Fonu”, Füsün Akatlı'nın, “Güldalı, Dikenli Ama Güllü, İnce, Dirençli ve Kahraman” başlıklı yazıları yer almaktadır. Bu yazıların dışında, Turgay Kantürk, “Bir Şiirden / Ya Da Zincirin Halkaları”, (*Yazko Edebiyat*, 1983); Ferit Edgü, “Yirmi-Bir Şiirden”, (*Ludingirra*, 1997); Mehmet Can Doğan, “Düşünen Şiir, Duyan Şiir”, (*Ludingirra*, 1997); Turgay Fişekçi, “Bir Şiirden”, (*Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1988) adlı yazılarında *Bir Şiirden* üzerine çeşitli değerlendirmeler yapmaktadırlar.

^{xviii} Titus Lucretius (Çev: Turgut Uyar-Tomris Uyar), *Evrenin Yapısı* (Hürriyet Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 1974) Tomris Uyar bu ortak çalışmayı “Lucretius'un şiirini yabancı dilden ben aktarıyordum. Turgut Uyar şiire oturtuyordu.” şeklinde anlatmaktadır. Benzer bir başka çalışmayı gerçekleştirilmemiş olma nedenlerini de bir daha buna benzer bir öneri almamış olmalarına bağlamaktadır. (06.03.2002 tarihli mektubundan). Erhan Altan'la yaptığı söyleşide de çalışmanın güçlüğüne rağmen büyük bir ilgiyle karşılandığından söz eder. (Altan, 2005: 41).

^{xix}(*Arz-ı Hal ve Sonrası* (1993), Kapak bilgisinden.) Tomris Uyar, Erhan Altan'la yaptığı söyleşide, Turgut Uyar'ın tiyatroya olan sevgisinin bir sonucu olarak yazdığı *Veysel Karani* adlı oyunun, teknik açıdan oynanmaya uygun olmadığını, ancak tiyatroyu çok iyi bilen biri tarafından gözden geçirilip gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra oynanabileceğini ifade etmektedir. (Altan, 2005: 115).

20 Büyük Saat'e "1984 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü veren Seçiciler Kurulu Üyeleri şunlar: Füsun Akatlı, Prof. Dr. Cevat Çapan, Prof. Dr. Akşit Göktürk, Doğan Hızlan, Prof. Dr. Fahir İz, Prof. Dr. Şerif Mardin, Cemal Süreya, Haldun Taner, Prof. Dr. Tahsin Yücel", *Hürriyet Gösteri*, 45 (Ağustos 1984).

KAYNAKÇA

- Akatlı, Füsun. (1999). "Güldalı, Dikenli Ama Güllü, İnce Dirençli ve Kahraman". *Şiirde Dün Yok Mu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Alpay, Necmiye. (1999). "Üç Düzlem", *Şiirde Dün Yok Mu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Altan, Erhan. (2005). Ben Koşarım Aşağlara, Koşarım. İstanbul: Dünya Kitapları.
- Ataç, Nurullah. (1952). "Türkiyem'e Önsöz". *Türkiyem*. İstanbul: Açıkoturum Yayınları.
- Ataç, Nurullah. (1972). *Günce (1953-1955)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2000). "Divan Şiirinin Yaşama Gücü". *Geleneğin Direnişi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Can, Ayhan. (1970). "Divana Karşı Bir Divancı". *Yeditepe*. 172.
- Çavdar, Tefvik. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelik, Naci. (1970). "Turgut Uyar'la Bir Konuşma". *Yeni Dergi*. 68.
- Doğan, Mehmet Can. (1997). "Düşünen Şiir, Duyan Şiir". *Ludingirra*. 3.
- Dost . (1965). "Turgut Uyar İle Bir Konuşma". 11.
- Dökmeci, Avni. (1949). *Kaynak*. 2.
- Edebiyat ve Eleştiri*. (2003). "Hüseyin Cöntürk'ü Kaybettik". 4.
- Edgü, Ferit. (1997). "Yirmi-Bir Şiirden", *Ludingirra*. 3.
- Ercan, Enver. (1985). "Tavrım, Bilinçli Bir Şekilde Taraf Tutan Gözlemci Tavrıdır." *Sonsuz ve Öbürü*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Fişekçi, Turgay. "Bir Şiirden". *Cumhuriyet*. 20 Mayıs 1988.
- Gösteri* (1981). "Soruşturma: Türk Klâsikleri Var mıdır?". 12.

- Kantürk, Turgay. (1983). “Bir Şiirden / Ya Da Zincirin Halkaları”. *Yazko Edebiyat*. 38.
- Kahraman, Mehmet. (1996). *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kutlar, Onat. (1959). “Yeni Bir Divan Şiiri mi?”. *Yeni A Dergisi*. 31.
- Macit, Muhsin. (1996). *Gelenekten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oktay, Ahmet. (1999). “Zamanla Göz Göze: Uzaklarda Yapıldığı Sanan Bir Şiirin Arka Fonu”. *Şiirde Dün Yok mu* İstanbul: Can Yayınları..
- Özgüven, Fatih. (1983). “Hangi Soruyu Niye”. *Yazko Somut*. 27.
- Özkırımlı, Atilla. (1993). *Arz-ı Hal ve Sonrası*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sönmez, Ilgın. (2002) “Verdiğim Özgürlükten Kendime De İsterim”. *Milliyet Sanat*. 521.
- Süreya, Cemal. (1985). “Turgut Uyar’ın Girişimi”. *Günümüzde Kitaplar*. 13.
- Şairler Yaprığı. (1955). “Soruşturma”. 17.
- Şenderin, Zübeyde. (2003). *Turgut Uyar’ın Hayatı, Sanatı, Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şiirde Dün Yok Mu. (1999). “Yaş ve Şiir Üstüne Söyleşi”. Tomis Uyar (Ed.) İstanbul: Can Yayınları.
- Tahir, Kemal. (1999). “Turgut Uyar’ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz”. *Şiirde Dün Yok Mu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (TBEA) (2001). “Turgut Uyar”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. II, 864.
- Uçarol Tuncer. (1985). “Turgut Uyar’ın Büyük Saati”. *Varlık*. 937.
- Uçarol, Tuncer. (1982). “Kayayı Delen İncir”. *Varlık*. 897.
- Uyar, Tomris. (1985). “Turgut Uyar Şiirine Girerken”. *Sonsuz ve Öbürü*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1947). *Yedigün*. 46.
- Uyar, Turgut. (1949). *Kaynak*. 24.
- Uyar, Turgut. (1950). “Şiir Üzerine Mektup”. *Varlık*. 361.
- Uyar, Turgut. (1952). *Türkiyem*. İstanbul: Açıkoturum Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1957). “Ataç İçin”. *Forum*. 77.

-
- Uyar, Turgut. (1958). “Ataç’ın Ölüm Yıldönümü”. *Pazar Postası*. 20.
- Uyar, Turgut. (1959). *Dünyanın En Güzel Arabistanı*. Ankara: Açıkoturum Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1962). *Tütünler Islak*. Ankara: Dost Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1967). “Ataç Şiirden Anlar mıydı?”. *Türk Dili*. 188.
- Uyar, Turgut. (1968). *Her Pazartesi*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1970). *Divan*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1974). *Toplandılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uyar, Turgut. (1979). “Yaşamımda İlkler”. *Milliyet Sanat*, 330.
- Uyar, Turgut. (1984). *Büyük Saat*. İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1984). *Kayayı Delen İncir*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1993). “Çıkmazın Güzelliği”. *Arz-ı Hal ve Sonrası*. İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, Turgut. (1999). *Bir Şiirden*. İstanbul: İyi Şeyler Yayınları.
- Uyguner, Muzaffer. (1959). “Gerçeküstü Bir Kitap: Dünyanın En Güzel Arabistanı”. *Yeditepe*. 7.
- Varlık*. (1952). “Turgut Uyar’la Bir Konuşma”. 386.